

Sayı: 74

N İ S A N 1 9 3 9

Cilt: XIII

# ÜLKÜ HALKEVLERİ DERGİSİ

---


Direktör: M. FUAD KÖPRÜLÜ

---

ORTAZAMAN TÜRK - İSLÂM DÜNYASINDA  
YAŞANAN HAYATA DAİR

Prof. A. MEZ

Bu zamanlarda 300 dirhem Musul'da aşağı tabakadan bir karr kocanın senelik ihtiyacını teşkil ediyordu [1]. 5 - 7000 dinar ( yâni 50 - 70.000 mark ) ise mükemmel bir servetti [2]. Babasından kalan servetini muganniyelerle yeyip bitirmiş olan memur ailesinden bir genç adam bilâhare başka bir taraftan 40.000 dirhem miras yeyince akıllanmış ve parasını şu yolda taksim etmişti : 1000 dinarını harap olmuş ve babasından kalmış olan evinin tamirine 7000 dinarını eve lâzım olan teçhizat, halılar, elbiseler, 3 cariye ve saireye, 2000 dinar şayanı itimat bir taçire işlemek üzere, 10.000 dinarı evvelden bilinmeyen melhuz hususlara ve nihayet 20.000 dinarı da bir çiftlik satın almaya hasretti ki bu çiftliğin varidatı ile de geçindi [3].

Sâmarrâ kadısı 3./9. uncu asırdaki Babilonya hanedanı hakkında bizi aydınlatmaktadır. " Sâmarrâ evleri sâbit bir şema üzerine inşa edilmişlerdir: üstü kapalı bir medhal bir cadde veya sokaktan geniş dört köşe bir avluya çıkmaktadır ki bunun için 2:3 nisbeti mergûptur. Bunun dar dıl'ında şu  şeklindeki esas salon köşelerdeki küçük kamaraları ile mevcuttur. Bundan başka avlu murabba' şekilde oturulacak ve çalışılacak yerlerle çevrilmiştir. Ekser evlerde muhtelif işler görülen mahalleri hâvi küçük tâlî avlular vardır. Evlerde hamam ve kanalizasyon hiçbir zaman eksik olmadığı gibi çeşmeler de nadir değildir.. Arasra üstü açık sütunlu holler ( termah's ) ve hava bacalarını hâvi bodrum oturma mahalleri ( sardâb ) da mevcuttu.. Bütün evler bir katlıdır. Arazinin düz olmadığı yerlerden mahirane istifade edilerek teraslar tertip edilmiştir. Bir evin odaları mecmuu elliye kadar çıkar. Odaların pençereli olanları da 20 ilâ 50 kutrun-da yuvarlak bombe camlarla çevrilmişti [4].

Bodrum katındaki yazlık meskenler hakkında daha 4./10. uncu asırda Babilonya'ya ait o zamanki kitabiyatta malûmat yoktur. Bu zamana ait birçok hikâyelerden bir tanesi bile bundan bahsetmemektedir [5]. Müthiş sı-

[1] Masâri' al - 'uşşaq, s. 159.

[2] Aynı eser, s. 5.

[3] Kit - al - farac, II, s. 17.

[4] Sâmarrâ kazıları hakkında ilk muvakkat rapor olan Sarre ve Herzfeld, Berlin 1912, s. 14.

[5] Sirdâb vaktiyle yer altında bulunan bir çukurdu. ( al - Muqtadir, Munis 'e bir çukur kazmıştır, ondan sonra

" bir sirdâb'a düştü denilmek âdet olmuştur; Kit-al-'ujun, Berlin, fol. 113 b. ) meselâ bir saray da, bir ev de demir bir kapı ile kapanırdı ( 'A rî b, s. 10 ). Daha al - Mansûr zamanında biri sirdâbda hapsedilmişti " günün beyazını gecenin siyahından ayırt edemeyordu ,, ( Mas. VI, 200 ).

caktan bu tarzda korunmak itiyadı Orta Asya'dan gelmektedir ki orada Milâdî 981 tarihinde Wang Yen te Uygurlar'ın yazın tahtezzemine meskenlerde yaşadıklarını kaydetmiştir [6]. Vaktiyle müslümanların sâkin oldukları mintakada ancak Afganistan'ın başşehri olan Zerenc ile İran şehri olan Arracân'da yazlık meskenlerde cari su tertibatına (*sirdâb*) malik idiler [7]. Daha 5./11. inci asırda seyyah Nâsîr Chosrau, Arracân'ın zeminin fevkinde olduğu kadar altında da aynı miktar meskenlere malikiyet suretiyle diğer şehirlerden ayrıldığı görmüştür. Yer altındaki bodrumlarda (*sirdâb*) su akmakta olup yazın pekâlâ oturulabilir [8]. Ancak bundan asırlarca sonra Maqrîzî, Mısır'dan bahsederken orada yazın "Bağdat'ta olduğu gibi toprak altına girmek lâzım gelmediğini", söyleyerek Mısır'ı övmektedir [9]. O zamanın yaz lüksü *sirdâb* yerine keçe ev (*bait veya qubbat al - câhiz*) idi. İran kralları sıcak zamanlarda öğle uykularını aralarına buz konmuş olan çift duvarlı bir odada uyurlardı. Emevî'ler de aynı itiyatta imişler, fakat sonradan Mansûr zamanında diğer bir serinleme tertibi kabul edilmiştir. Yukarıya en kalın bir keçe gerildikten sonra üstünden su akıtılırdı ki husule gelen tebahhur serinlik getirirdi [10]. Evvelâ bir çadır üstüne daha sonra da kafesler üstüne aba serilirdi [11]. Şiraz'daki 'Adudeddaulâhın köşkünde keçe üzerine uzadılan borular vasıtasıyla daimî surette ıslatılırdı [12]. Bu serinleme tarzının Bağdat'ta pek revaçta olduğu zannedilmektedir; 4./10. uncu asrın başında bir general o havaliye ait askere kayıd emrinin ciddî bir sefer için işe yaramayacağı mütealeasında bulunmuştu; çünkü bunlar "Dicle kenarındaki evlere, şaraba, buza, ıslak keçeye ve şarkıcı kızlara alışkın", idiler [13]. Bu yazlık evlerde bulunan iki duvar arasında muallakta asılı yelpazeler de (*mirwahât el-câhiz*) ayrıca serinlik veriyordu; güzel kokular sürülmüş bezler de yelken gibi tavanda asılı duruyorlardı [14]. Hattâ Dicle üstündeki kayıklara da buz ve ıslak keçe alınırdı; bu keçe üzerine de renkli bürümcükten (*Karâ'is*) perdeler asılırdı [15]. Yaz gecelerin de Bağdatlılar dam üstünde uyurlardı [16]. Şimalde Âmul'de bilâkis çok yağmur yağdığından hörgüçvarî damlar yapılmak âdetti [17]. Yemen'de yazları

[6] IRAS, 1898, s. 819.

[7] İbn Hauqal, s. 299.

[8] ed. Schefer metin, s. 91; tercümesi, s. 250.

[9] Chitât, I, s. 28.

[10] Tab. III, 418; Jâq. İrşad VI, 99 Tâhir zamanına âit manzumedede.

[11] Tha'âlibî Lat. al - ma'ârif, s. 14.

[12] Muq., s. 449.

[13] De Goeje, Carmathes, s. 218, Miskawahî'ye göre.

[14] Guzûlî, Matâli' el-budur I, s. 65. 4./10. uncu asır için es - Sârî'den

alınan fıkralarla işhat edilmiştir.

[15] Şaizarî'nin, Camharah'sı, Leiden, fol. 199 a; Baihaqî, Shwally tabı, s. 447.

[16] Zâbzab denilen hayvanın hikâyesinden anlaşılır ki bu hikâye 304 senesinin bütün kroniklerinde mevcuttur. Bundan başka İbn al - Caüzî 18 b. v. 308 senesi Temmuz'unda hava o kadar soğudu ki insanlar damlardan aşağı inerek kışın olduğu gibi yorganlara sarıldılar ...

[17] İstachrî, s. 211.

dahî evler o kadar serin idi ki öğle uykusunda örtünmek mecburiyeti vardı; yatak odasında yatağa girilir ve perdeler örtülürdü. Bunun sebebi evlere içerden tutkal sürülmesindendi. Dam ve duvar mermerden olduğu için evin içi gündüz gibi aydınlık olurdu; hattâ dam için halis mermer kullanıldığı zaman içerden mermerin üstünden uçan kuşların gölgeleri görülürdü [18]. 3./9. uncu asrın ortasında büyük binalar için Hîrah'tan çıkan yâni bir hele-nistik hîna şekli kıymet kazanmıştı ki üç kısım cephe teşkil ediyor ve binanın ortasında ve her iki kanadında ( arapça: kullar, *kumm* ) birer kapı bulunuyordu. Halife al - M u t a w a k k i l çilingirlerine üç muazzam kapı vermişti ki " bu kapılardan bir süvari mızrağı ile beraber geçebilirdi " [19]. Bu bina tarzı pek rağbet kazandı; herkes alelümüm bu hîrah tarzında evler inşa ettirdiler ,, [20]. Sâmarrâ kazılarında ait muvakkat rapora nazaran orta kemer yan kemerlere yükseklik ve genişlikçe faik bulunuyordu ki bu kemer helen sokaklarıyla zafer taklarından alınmıştı [21]. Kırk sene sonra Bağdat'ta kurulmuş olan " Tâc ,, köşkünün bu şeklini tevsi' edilmiş bir nümunesi olması muhtemeldir; cephesi on mermer sütun üzerine beş kemerden mürekkeptir ki bu sütunların beheri beş zürrâ yüksekliğindedir [22]. Mısır'da da İ b n T u l u n sarayının ön cephesi yanyana üç kapıya malikti ki bu kapılar yalnız en büyük bayram günlerinde hep birden açılırdı [23]. İ b n T u l u n bu bina şekli minaresinin şeklini Şark'tan almış olacaktır. Bağdat'ın şark cephesindeki bu köşk mıntakası bütün bir şehir teşkil ediyordu, Dicle'den itibaren 12 kilometre içeriye giriyordu ki bir sûr ile çevrilmişti [24]. Kibarların köşkleri de muhtelif evlerden terekkep ediyordu. Vezir İ b n a l - F u r â t -ki 300/912 de köşkü için üçyüz bin dinar sarfetmişti- içinde karılarını, kardeşinin kızlarını ve kendi küçük çocuklarını yerleştirmiş olduğu yanındaki bahçeli ev için (*dâr el-bustân*) ayrıca beşyüz bin dinar daha sarfetmişti [25]. Kapıların arkasındaki en yüksek kısmı [26] idâkâr bir surette kalayla tezyin etmişti :

" Kalayları peçeleriyle namaz saflarında sıra ile oturan kadınlar gibi yükseliyordu ,, [27].

[18] Hâmdânî I, s. 196.

[19] Ja' qûbî, Bibl. Geogr. VII, 266, 16.

[20] M a s. VIII, 192 f.

[21] S. 34. — Bağdat'ın şark tarafındaki banliö İran'a giden büyük caddenin şehri terkettiği yerde " üç kapı ,, ismini alır ki bu tesmiye böyle bir binanın mevcudiyetinden ileri gelir.

[22] J â q û t I, 809. Bu yerin biraz karanlıkça oluşu böylece anlaşılabilir oluyor.

[23] M a q r i zî I, s. 315.

[24] İstachri; s. 83. 4./10. uncu asır sonuna doğru büyük bir kısmı harab bir halde durmakta olan mahalli gezen bir seyyah burasının Şirâz şehri gibi olduğunu söylemişti ( *Ta'rich Bağdâd ed. Salmon* metin, s. 49 ).

[25] W u z., s. 179.

[26] C a u h a r i s. v. und Abulqâsim, s. 36.

[27] İ b n a l - M u ' t a z z. yedi yaldız sarayı.

Halife köşkünü bahçeler, evler, kameriyeler, kubbeler, avlılar teşkil ediyordu. Göller ve dereler ise ona hayat veriyorlardı. Halife kabul resmini " Kurşunlu bina ,, da yapıyordu; bu binanın önünden bir dere Dicle'ye akıyordu [28]. Avlılar orada toplantı yerlerine malik olan hassa karakollarına göre " kırkıklık, altmışlık, doksanlık ,, diye isim alıyorlardı [29]. Kubbeler diğerleri yanında kemerler diğerleri yanında " limonluk ,, *dâr el-utrucâh* [30] ve eşek kemeri [31] vardı. Hükümdarlar *dâr es-selâm*'a kadar köşkün içine kadar süvarî olarak girerler ve sonra inmeye mecbur olurlardı [32]. Sonraki kaynaklarda yer altından giden geçitlerden bahsedilmektedir ki bu geçitler köşklere birbirine bağlanırlardı; Nâsîr Chosrau'ın Fatimî köşklere de yer altından geçitlerle birbirine merbut ve evciklerden teşekkül ediyordu [33]. Köşklere cereyan eden birçok mufassal hikâyelerde böyle gizli ve dolambaçlı yollardan bahsedildiğini işitmediğimize göre herhalde bu hususta mübaleğa edilmiştir.

Adudedaulah Muqaddesî'nin Şiraz'daki köşkünün banisinin ölümünden biraz sonra görmüştü. Bu köşkün 360 odası bulunup hükümdarın hergün bir tanesini kullanarak böylece seneyi devrettiğini baş mabeyinciden işitmiş olduğunu iddia ediyor [34]. İskenderiye fenerinin 366 odası varmış [35]. Marck - Brandenburg'taki Edenburg köşkü ise bir senenin günleri kadar odaya malik imiş [36].

3./9. uncu asrın sonuna doğru meydan alan bir oyun bir saraydan diğerine geçti. Edebiyatta sun'îliğe ilk hâmlere verenlerin yaptıklarına benzer bir oyun.. Mısır'da Tulunlular'ın sarayında bir cıvalı havuz vardı ki 50 zürrâ mu-rabbar olup köşelerinde yekpare gümüş sütunlar bulunuyordu ve bu sütunlara gümüş halkalar ile ipek kordelâlar bağlanmıştı ve bu kordelâlar hava ile şişirilmiş deri bir şilteyi tutuyorlar ve hükümdar da onun üzerinde uykuya yatıyordu. " Hükümdarlara hâs fikirlerin en yükseklerinden birisi ! Meh-taplı gecelerde ay ışığının cıvanın parlaması ile birleşmesinden hasıl olan ne hayrete şayan birşey ! ,, [37]. Bağdat'ta Halife " modern paviyon ,, da

[28] Wuz., s. 420.

[29] Bunlar 40 veya 90 günde aylık adıkları için gruplar böyle adlanırdı.

[30] Misk. V, 324; Hamzah İsfahânî I, s. 204; İbn al - Mu'tazz Divân I, 138, satır 6 böyle okunmaktadır.

[31] İbn al - Cauzî, fol. 160 b. İbn al - Mu'tazz I, 138, Z. 6 da " yüksek kubbe ,, tarihinde maksuttur. Eşek tâbiri Halifenin bir merkep üstünde dolambaç yolu tâ tepeye kadar eşek sırtında çıkmış olmasından ileri gelmiş bulunmaktadır. Herhalde pek eski bir

menba'da mevcut ( Jâq. I, 806 ) olup İskenderiye feneri örnek tutularak icat edilmiştir ki bunun hakkında benzer malûmat ( İbn Chordâdbeh, s. 115.) de vardır.

[32] İbn al - Cauzî, s. 160 a.

[33] S. 129, 158; keza Maqrîzî, Chitat 457.

[34] Muq., s. 449.

[35] İbn Chordâdbeh, s. 114.

[36] Fontane, *beş saray*, s. 96.

[37] Maqrîzî Chitat I, 365.

305/917 senesinde Yunan elçisine kalaydan bir göl göstermişti ki " Cilâlî gümüşten daha güzel ,, olan bu göl 20 - 30 züra büyüklüğünde idi ; sırma örgülü ve işlemeli Mısır keteninden dört tane güzel yelken gerilerek örtülmüştü [38].

" Roma'da Oğüst zamanında Mısır bahçeleri denilen moda meydana çıkmıştı ki sonra da İngiliz parklarının almış olduğu ehemmiyetle takriben ölçülebilirdi ; evi âdeta tabiatın kucağında devam ettiren sıkı mimariye karşı bir aksülâmeldi ,, [39]. İspanya hükümdarı Kurtaba'da tenezzüh köşkü Zahrah'ı yaptırdığı zaman cıvalı havuz eksik olmadı [40]. Tulûnîler'den Chumârâwâhi'de bu Mısır ananesini Türkler'in çiçek zevki ile birleştirmek suretiyle İslâm hükümdarları arasında bahçe yetiştiren ilk hükümdar mevkiini aldı. Babasının gezinmeyi itiyat edindiği yerlere her türlü çiçek ve ağaç diktirdi ; garip aşılardan kullandı ; meselâ bademleri kayısı ağaçlarına, muhtelif gül nevilerini mavi ve sarı nilöfer çiçeklerine (Lotus) aşıladı. Resimler ve kitaplara bakılarak tohumlar ekildi, bahçıvan çiçekleri o suretle kesecekti ki bir yaprak diğerinin üstüne yaslanmasın ! Havuzlar, fıskiyeler, sun'î pınarlar ve -antik Mısır bahçe üslûbunda- köşkler bahçeyi canlandırıyor. Bahçeyi en çok seven Mısır hükümdarı müteakip asırda bahçelerinin yollarını bütün Babilonya hasırı ile kaplatmıştı ki antik devirde dahi onun kadar inkişaf etmediği " İngiliz parkını ,, da hatırlatmaktan uzak bulunuyordu [41]. Palmiye kökleri altına batırılmış madenî plâklarla örtülmüştü ki eski Şark zevki idi ! İran hükümdarları daha evvelce çınar ağaçları altında resmi kabul yaparlardı ki bu ağaçlar tamamıyla gümüş kaplanmıştı [42]. Bağdat " modern pavyon ,, unda da böylece kalaylı havuzun etrafına 400 palmiye dikilmişti ki hepsi de 5 zırrâ mimarî yüksekliğinde idi, köklerinden zirvelerine kadar tek mil yontulmuş Hind tik meşesi (tektona) ile örtülmüştü ki altına batırılmış madenî halkalarla tutturulmuştu [43]. Halife Qâhîr'in en başlı zevkini portakal bahçesi teşkil ediyordu. Bu bahçenin ağaçlarını biraz evvel Hindistan'dan idhâl etmiş olan Basra ve 'Omân'dan getirmişti [44]. Bu zamanlarda Suriye'de şair Sanaubarî ile Kuzâcîm bahçe, çiçek ve ağaç zevk ve cazibesini şiirlerinde yükselttiler, bahçe yapma imkânları pek o kadar çok değildi : Güller, nergisler, kan kırmızı gelincikler, beyaz haşhaş çiçeği, menekşeler, yeseminler, nar, nane, karanfiller, leylâklar, mersin, sarı papatya ve güller üstünde lotus.. Lâle henüz yüksek Asya steplerinden aşağı inmemişti. Fakat gül fidanı ziraatı çok ilerilemişti, Nişvâral-muhâdarâh (vefatı 384/994) nefis kokulu koyu siyah bir

[38] *Ta'rich Bağdâd* ed. Salmon, s. 53.

[39] *Gleichen - Russwurm, Elegantiae*, s. 387.

[40] *Abûlmahâsin II*, 281.

[41] *Maqrîzî, Chitât I*, 487.

[42] *Maqrîzî, Chitât I*, 316; *Abûlmahâsin II*, 56.

[43] *Ta'rich Bağdâd* ed. Salmon, s. 58 f.

[44] *Mas. VIII*, 336.

gülü görmüş olduğunu iddia ediyor; bunun gibi Basra'da da yarısı ateş kırmızısı yarısı ise bembeyaz ve bir yaprağın üstündeki çizgileri kamyş kalem ile çekilmiş gibi güller vardı [45]. Palmiyelerin yanında yegâne bahçe ağacı servi idi.

Kuvvetli bahçe zevkinin başlamış olduğu Mısır'da bu alâka her zaman için en kuvvetli olarak kaldı. 5./11. inci asırda seyyah Nâsir C h o s r a u Kahire'de ticaret bahçelerine tesadüf etmişti ki buralarda stepler içinde hemen herhangi bir bahçeye dikilebilecek şekilde üstünde meyvaları bulunan ağaçlar satılık bulundurulurdu. Bunu seyyah başka hiçbir yerde görmemişti. Zengin bir yahudi damının üstüne gümüş saksılar içinde 300 ağaç dizmişti [46].

Bağdat sarayında berrak suyu olan yuvarlak bir gölün ortasında 18 büyük dallı olup küçük dalları gümüşten olan bir ağaç duruyordu. Bu dallardan ufak bir kısmı altındandı, üzerinde, rüzgârda ağaç yapraklarının titrediği gibi titreyen renkli yapraklar asılı idi. Küçük dalları üstünde gümüşten türlü türlü kuşlar oturmuş cıvıldaşıyorlardı. Bu, 305/917 senesinde Bizans elçisinin herşeyden ziyade şaşkınlığını mucip olmuştu [47]. Fakat Bizans İmparator köşkünde -kayserin tâcı etrafında müteaddit mobilyeler bulunurdu; bunun üstüne konmuş olan kuşların öttüklerini Alman Kralı O t t o n u n elçisi- B i ş o f L u i t p r a n d kulakları ile duymuştu. Hattâ Bizans İmparatoru ayrıca büyük altın kaplama arslanlara da malikti ki bunlar onun tahtını koruyorlardı; resmi kabuller esnasında bunlar zaman zaman ağızlarını açarlar, kükrerler ve kuyrukları ile yere vururlardı. Bundan başka hükümdarın tahtı bir makina ile salonun tavanına kadar kalkardı [48]. Bu zevksizlik şark tarzından uzak bulunuyordu. Bağdat'ın ağaçları da muasır hükümdar İ b n a l - M u ' t a z z tarafından övülmektedir [49].

Bağdat'ın evlerinin zemin katında çıkıntıları ve cumbaları mevcut olup fena bir merkepsüvar onlara mutlaka çarpardı [50] ve bu çıkıntıların gizli köşeler olarak çok fena şöhretleri vardı [51]. Şiraz'ın iki hayvanın yanyana gidemeyecekleri kadar dar olan caddelerinde daima bu cumbalara çarparlardı [52].

Ev kapıları güzel kesimli tahtadan yapılmıştı; bir halka tokmak vazifesini görürdü [53]. Tahta umumiyetle çok kullanılırdı; kibarların evlerin-

[45] es - S u j ū t i, *Husn al-Muhâd-rah* II, s. 237. 7

[46] ed. S c h e f e r, tercüme, s. 160, 172.

[47] *Ta'rih Bağdâd* ed. Salmon, s. 52 ff.

[48] J. E b e r s o l t, *Le grand palais de Constantinople*, Paris, 1910, s. 68.

[49] *Divân*, I, 138.

[50] *Kawâşik*, "Kioske"; A b ū l q â s i m, s. 33.

[51] *Jatîmah* II, 253; *Camh al-islâm*, Leiden, fol. 77 a.

[52] *Muq.* s. 429.

[53] *Hâmdânî*, *Maq.* Beirût, s. 105.

de Hind tik meşe ağacı en çok makbul olan kereste idi. Bu suretle evin içi Alman köylü odaları gibi hoş ve rahat olsa gerektir. Kahire müzesinde mevcut odalar da aynı tesiri yapıyor.

Odalar ise boş olup insan şekil, hareket ve esvaplarına büyük tesir yapıyordu. Halı ve perdelerin resim ve renkleri birbirleriyle rahatça ve serbest surette imtizaç edebiliyordu; yegâne mobilye olarak sandıklar (*tuchût*) vardı ki içlerinde meselâ elbiseler de muhafaza edilirdi [54]. Dolap hiç bilinmiyordu. Yatak yeri de yoktu. Masa sadece yemek için odaya getirilirdi; 3./9. uncu asrın kibar evlerinde bunun yerine tabla (*onyx*) makbul tutuluyordu [55]. Ayaklı masa ondan sonra çıktı [56]. Abûlqâsim de kırmızı beyaz Horasan Chalanc kerestesi "karanfil demeti gibi,, suretinde medihedilmektedir. Masaların hacimleri tedricen büyüdü. 305/917 senesinde Halife vezire en büyüğü 50 sıra çevresinde üç masa gönderdiğinden bu masalar için kapıyı genişletmek lâzım gelmişti [57].

Fatimîler'in sarayında keza Chalanc kerestesinden -Hazer denizi kenarındaki Cürcan'da bilhassa işlenirdi [58]- (*tajâfir*) kullanılırdı [59]; Cahiz, hertarafta makbul olan Çini takım ve edevatı yanında Kaimâk ( Türk ) halanç kerestesini Şark için daha 3./9. uncu asırda senâ etmektedir [60]. Matbah takımı hemen de " bakır ,, (*sufr*) tesmiye edilirdi [61]. Kahire'de 5./11. inci asırda bir kadının beş bin tane bakırdan mamûl su kablaları vardı ki beherini ayda bir dirheme kiralardı [62].

İslâmlar sıcak hamam teşkilâtında Grek - Romen dünyasının güzel mirasını devam ettirdiler. Eski şark hayatında ise bu teşkilât geniş meydan almamıştır. İran Şahı B a l â ş ( Milâdî 484-488 ) sahibi bulunduğu şehirlerde umumî hamamlar yaptırttığı için ruhanilerinin öfkesine maruz kalmıştır [63], buna da sebep hamamlarda anasır-ı mukaddesenin kutsiyeti ihlâl edilmiş olması idi [64]. Daha sonra Şah Â m i d a Q u b â d 'nın fethinden sonra bir umumî hamama giderek büyük bir haz içinde yıkandığından bütün İran şehirlerinde bu gibi yıkanma teşkilâtı yapılmasını emretti [65]. Hattâ bir eski Arab müellifi İranlılar'ın İslâmiyet'ten evvel hamam teşkilâtına mâlik olmadığını söylemektedir [66]. Bununla beraber koyu müslümanlar içinde de hamamcılık dâima şüpheli bir meslekti. A b u b k r e s - s u l â m î ( v e f a t ı

[54] W u z . , s. 172; J a t . III, 237; *Kît. al - farac* I, 20.

[55] Câhiz, Buchalâ ed. v. Vloten, s. 57; Mas. VIII, 269.

[56] H â m d â n î , Maq. Beirût, s. 113, Abûlqâsim, s. 38; M a q r î z î , *Chitât* I, 419.

[57] W u z . , s. 65.

[58] J a ' q ũ b î , Bib. Geogr. VII, 277.

[59] M a q r î z î , *Chitât* I, 420.

[60] *Buchalâ*, v. Vloten, s. 57; *Chalanc* takımı 'İqd manzumesinde de vardır, III, s. 296.

[61] İrşad I, 392.

[62] *Nâsir Chosrau*, s. 152.

[63] Josuva Staylites ed. Wright, § 19.

[64] N ö l d e k e , *Tab.* 134, nota 5.

[65] L a n d , *Anecdota* III, 210; Josua Stylites ed. Wright, § 75.

[66] J a ' q ũ b î Hist. I, 199.

311/923) peygamberin hamama gidip gitmediğinden emin değildir [67]; koca karısına hamam için para vermemelidir; çünkü bu suretle karısını müahezeye şayan bir harekete teşvik etmiş olur [68]; Halife 322/934 senesinde *hamamâmat rûmijjeh* tâbiriyle Rum hamamlarını kastediyordu [69]. Bu Rum hamamlarının iç tezyinatı İslâmîyete uygun değildi. Sâmarrâ hamamları mermer sıva yerine resimlerle süslenmişti ki Suriye Helen ananesinin devamı idi [70]. Mes'ûdî efsanevî bir kuş olan 'Ankâ'nın hamamlarda pek çok tasvir edildiğini söylüyor; bu eski şarka ait bir melektir: bu kuşun yüzü insandır, kartal gagası taşır, her bir tarafında dört kanadı, ve pençeli iki eli vardır [71]. Gûya Ali'nin hamamda Kur'an'dan hiçbir âyet okumadığını onun ağzından rivayet ederler [72]. Bağdat'ın yalnız şark kısmında 3./9. uncu asırda beşbin hamam mevcut olduğu sayılmıştır [73]; 4./10. uncu asrın ilk nısfında da bütün Bağdat'ta 100.000 olmasına mukabil [74], asrın ikinci nısfında yalnız 5000 hamam mevcut bulunuyormuş [75]. Bu rakam daima azalmıştır; 6./12 inci asırda hamam miktarı 2000 rakamı ile gösteriliyor [76]. Bu hamamlar, Kûfah ile Basrah arasında bulunan bir kaynaktan çıkarılan asfalt ile o suretle sıvanmıştı ki bunların tamamıyla siyah mermerden yapıldıkları zannı hasıl olmuştu [77]. Bu hamam humması Suriye'de olduğu gibi bu derece kuvvetli değildi. Eski Kahire'de 1170 hamam mevcut olduğunu rivayet ederler; halbuki yeni Kahire'de 685/1286 da yalnız 80 hamam vardı [78]. Hamamda çalışanlar enaz beş kişi idi: Hamam ustası (*hammâmî*), (*gajjim*), tezekçi (*zabbâl*) -yâni hamam külhanları başlıca tezekle yakıldığı için bu isim verilmişti-, külhancı (*waqqâs*) ve sakadan tereküp ediyordu [79].

— Bitmedi —

Almancadan çev. : CEMAL KÖPRÜLÜ

[67] es - Subkî, *Tab.* II, 131.

[68] *Guzûlî Matâli' el - budûr* II, 17 *Zamachşarî'ye* gre.

[69] *Misk.* V, 449 — Hamamın soyunma mahalli için arabçada Suriyeliler'den alınmış olan ( *maşlâh* ) kelimesi kullanılır ( *Mugrib* ed. Tallquist, s. 43 ) halbuki Suriyeliler bilhassa hamam tuğlalarına rumca isim olan ( *kerâmîdî* ) adını vermişlerdir ( *Mu'arrab* ed. Sachau, s. 116 ).

[70] Sarre ve Herzfeld, Sâmarrâ kazılarında âit ilk muvakkat rapor, Berlin, 1912, s. 24.

[71] *Mas.* III, s. 29.

[72] *Guzûlî* II, 17.

[73] *Ja'qûbî*, *Geogr.*, s. 254.

[74] *Ta'rich Bağdâd*, s. 76 ff.

[75] *Ta'rich Bağdâd*, s. 76. Hamamlar için gösterilen 60.000 adedi ( aynı eser, s. 74 ) hayâlidir. 27.000 adedi ise câmilere râci olsa gerek.

[76] *Maqrîzî*, *Chitât* II, 80; *İbn Cubâir*, s. 230.

[77] *İbn Cubâir*, s. 230.

[78] *Maqrîzî*, *Chitât* II, 80.

[79] *Ta'rich, Bağdâd* ed. Salmon, s. 74.